

אס' 4 - האמנה החברתית והשקטיות ברצועת עזה

שבטיות בחברה הערבית-פלסטינית

שבט הוא קבוצה של אנשים הטוענים לקשר משותף לשושלת מסוימת, או לאותו אילן יוחסין. בבסיסו של אילן היוחסין עומדת דמותו של אב המשפחה. בחברה הפלסטינית שבטים מהווים מוקד כוח מקומי חשוב, ולכן משפחות קטנות וחלשות נוטות להצטרף לחמולות מבוססות לרוב באמצעות נישואין. בני משפחות המצטרפים לחמולה נשבעים לראש השבט. זהו חוזה לא כתוב של נאמנות לראש החמולה תמורת חסותו והגנתו.

שבטיות ברצועת עזה

מלחמת העצמאות שינתה באופן בסיסי את החברה בעזה. ערב המלחמה מנתה האוכלוסייה המקומית כ-80,000 תושבים ולאחריה התווספו עוד כ-200,000 פליטים שהגיעו מחוץ לרצועה והפכו את הרוב למיעוט. הגעתם של אותם פליטים מאזורים כפריים ופריפריאליים ושהיו קשורים בצורה שורשית למשפחה ולשבט, החלישה ורופפה את הקשרים השבטיים שהיו מבוססים טרם המלחמה. במתח שנוצר בין האוכלוסייה המקומית לבין הפליטים ביקש כל אחד מהצדדים לחזק את התא המשפחתי כדי לבסס את כוחו ומעמדו.

הקמתה של הרשות הפלסטינית ב-1994 השפיעה אף היא על הפוליטיקה השבטית. הפיתוח הכלכלי בעקבות הסכמי אוסלו הביא לשגשוג בתחום הנדל"ן והאיץ את מעברם של פליטים רבים לשכונות עשירות יותר, עד כדי טשטוש ההבדלים בינם לבין המקומיים. באותה תקופה, הרשות הפלסטינית תרה אחר לגיטימציה ותמיכה לביסוס שלטונה וכרתה בריתות עם משפחות מקומיות בולטות. בתמורה לאותה תמיכה קיבלו המשפחות תפקידים ועמדות כוח במוסדות הרשות הפלסטינית.

ידוע כי קציני ביטחון היו מגייסים מקרובי משפחתם עד שבשלב מסוים השלד המשפחתי כולו היו מעורב בענייני הממשל. להלן כמה דוגמאות לקשר המשפחתי-מוסדי: שבט מסרי מבית חאנון היו קשורים למודיעין הכללי בפיקודו של גנרל מוחמד מסרי; ה-NSF (הכוחות הלאומיים הביטחוניים) תחת הגנרל סוליימן חיליס גייסו אנשים מהשבט שלו. משפחות קפרנא ואבו חסאנין החזיקו במשרות בולטות במודיעין הפלסטיני ואילו שבט סמחדנה, שהתרכז ברפיח, היה פעיל וידוע בקרב סוכנויות הביטחון בדרום רצועת עזה.

על מנת להפחית את אי-השקט ברצועה, הרשות הפלסטינית שיתפה פעולה עם משפחות בכירות על ידי תשלום "דיא", כופר דם כדי שהמשפחות ימנעו מעשיית דין לעצמן ופעולות נקם על רקע כבוד המשפחה. כך העמיקה הרשות הפלסטינית את התלות במשפחות ובקשר השבטי. גם הסקטור הביטחוני נשען על אותם קשרים: בעת ביצוע מעצרים, למשל, משטרה הייתה ניגשת לראש המשפחה כדי שזה יסייע בכניעה של מבוקשים.

מס' 4 - האבנה החברתית והשקטיות ברצועת עזה

שבטיות תחת חמאס

כשתי ישויות לא ממשלתיות, חמאס והרשת השבטית חלקו תפיסה דומה: לשמר לעצמן את האוטונומיה שתגביל את התערבותה של הרשות הפלסטינית בענייני הפנים שלהן. שתייהן התנגדו למונופול שיש לרשות הפלסטינית על השימוש בכוח ועל החזקת נשק. כאשר חמאס מנצח את הבחירות ועולה לשלטון בעזה ב-2006, החמולות היו אחראיות על השליטה במרחב הציבורי כמו הצבתם של שוטרי תנועה, פקחים ברחובות, שומרים במוסדות וכד', בעיקר באזורים הגאוגרפיים בו נכחו.

עם עלייתו של חמאס, הוא חתר להרתעתן של אותן חמולות. פעולותיו לדילול האוטונומיה של החמולות הניעו מנהיגי שבטים להתקרב אל ארגון פת"ח, יריב אידיאולוגי ופוליטי של חמאס: "לחמאס יש בעיה עם כל המשפחות. הוא לא רוצה שהמשפחות יהיו חזקות. הוא רוצה להחיל את הסדר שלו על כולם". עימותים אלימים בין אנשי השבטים דרמוש ודירא לאנשי חמאס הביא להרג של 15 מהם סביב שנת 2007. לוחם צעיר משבט דרמוש הסביר על כך: "לא אכפת לנו אם זה (העימותים עם חמאס) יביא להפלת הממשלה. אנחנו רק רוצים לכבד את ילדינו". כלומר, הקשר השבטי עולה בחשיבותו על הקשר הארגוני.

כך, לדוגמה, בן שבט ממשפחת באקר ירה באחראי של כוח המשמר של חמאס בבית החולים "שיפא", כדי לנקום על הריגתו של יאסיר באקר, אישיות בולטת במשפחתו. בתגובה צר חמאס על מקום מגוריהם בעיר עזה (משפחה המונה כ-300 נפשות) עד שהוא דיכא את ההתנגדות. ההתנגשות של משפחת באקר עם ארגון חמאס אותה למתנגדים אופציונליים שחמאס אינו בוחל בשום אמצעים.

תבוסת פת"ח על ידי חמאס ב-2007 אפשרה לחמאס ליישם את מדיניות הפנים שלו. בכתב עצה לראש הממשלה של חמאס בעזה, עיסמאיל הנייה הדגיש: "אף משפחה לא תנסה להתריס נגד הממשלה. הם מכירים את הזעם שהממשלה יכולה לשחרר אם המשפחות ינסו לאתגר אותה. הסמכות של הממשלה הולכת להיות חזקה יותר מכל משפחה... משפחות לא ישלטו בפוליטיקה". בהמשך חמאס הגביר תוקפנותו כדי לטפל בחמולות סוררות. הוא התעקש לפרק את כל המחסומים שתחמו חמולות באזורים שונים, טיפל באירועים של חטיפה לצורך מיקוח, הגבלת מכירת נשק ונשיאתו ועד.

לסיכום

הרעיון השבטי עודנו קיים ברצועת עזה ושלטון חמאס לא מבטל את הסדר החברתי הישן. חמאס מנסה להחליש את הזיקה השבטית מתוך הבנה ששבטיות וערך כבוד המשפחה בבחינת "הרג ובל יעבור" עלול לגרום לכאוס. ואכן, עליית חמאס ריסנה ואף סיכלה עשיית דין לעצמם או התנגדות גלויה לחמאס. אלא שחמאס מבין שהמשפחות הן הבסיס לתמיכה שלו, שהרי הארגון קם מתוך אותן חמולות, וחמולות המזוהות עם חמאס נהנות מאיזו תפקידי מפתח ברמה המוסדית וברמה המקומית.

סוגיית החמולות והשבטיות בעזה מקבלת תוקף בתקופה זו ביתר שאת, כאשר קיימת היתכנות שמיטוט שלטון חמאס ברצועת עזה יאפשר חזרה להנהגת החמולות. כלומר, להחזיר את המצב שבו ראש חמולה אחראי על תא שטח גאוגרפי והאוכלוסייה בו. בכל התפתחות עתידית למבנה החברתי ברצועת עזה ולתפקידה של החמולה שמור מקום מרכזי בסדר החיים וארגונו.